

Projekty

**Filmový festival pracujících a jeho funkce v kulturní politice
komunistického režimu, 1948–1989**

Úvod

Když v roce 1990 publikoval Richard Fiala zamyšlení nad zcela posledním ročníkem nejmasovější akce s filmem u nás, Filmovým festivalem pracujících (dále jen FFP), ukončil svůj článek s poetickým názvem „FFP – léto 90: Zborcené harfy tón“ slovy: „Na závěr otázka pro ty, kteří si pamatují lepší časy FFP: nebude nám přeci jen chybět?“¹⁾ Dnes, o bezmála dvě desítky let později, je odpověď nasnadě. Nejen že po této akci není cítit stesk či nostalgie. Lze dokonce říci, že povědomí o ní se rozplynulo, a co je zarážející nejvíc – dodnes se FFP nikdo komplexně nezabýval, a to ani v době jeho fungování, ani po jeho zániku. Čestnou výjimku představuje publikace *35 ročníků Filmového festivalu pracujících* v redakci Ladislava Tunyše. Ten však již v roce vydání (1984) upozorňoval na její nedostatky a mezery, jelikož „[...] z hlediska faktografického, bohužel, v archívech nezůstaly zachovány všechny potřebné doklady a záznamy“.²⁾

FFP byl podnik s obrovským úhrnným rozsahem a dopadem. Časově se prostíral od roku 1948 do roku 1990. Festivalová promítání byla pořádána v necelých dvou stovkách míst po celém Československu, a akce tak zákonitě generovala veliký korpus materiálů. Ačkoliv byly během FFP vydávány *Zpravodajství FFP*, *Informace FFP* nebo programy pro jednotlivá města, z nichž navíc postupem času několik desítek začalo vydávat vlastní festivalové noviny, dochoval se do dnešní doby pouhý zlomek těchto materiálů, který je navíc roztroušený po různých místech.

FFP byl masovou akcí, jež ovlivňovala enormní množství diváků. Lze proto předpokládat její využívání pro specifické ekonomické a ideologické cíle státu. Dosavadní absence výzkumu a předpokládaný dopad festivalu jsou tedy hlavními, nikoliv však jedinými důvody, proč této akci věnovat pozornost.

Připravovaná disertační práce nabídne nejenom přehled vývoje FFP, od jeho vzniku až po pozvolný úpadek a zánik, ale bude se snažit odpovědět na dílčí otázky po tom, komu, jak a proč sloužil. Jakým způsobem se rozšiřovala festivalová základna? Jak se počet pořádajících měst měnil či zvyšoval? Byla sledována nějaká logika rozšiřování, usilovala města o pořádání sama, nebo šlo o centrálně vedenou strategii? Řídilo se jeho rozšiřování geografickou logikou, nebo bylo spíše nahodilé? Jak zapadal do rámce ostatních filmových a jiných masových akcí? Jak se měnil jeho status a chápání? Jaké doprovodné akce k němu byly přidruženy? Jak se měnil jejich počet a zaměření? Jakou rétorikou se o festivalu psalo v rámci oficiálních dokumentů, festivalových publikací, novinových článků? Jak se tato rétorika měnila? Jaké byly kladeny nároky na vybírané filmy? Jak se

1) Richard F i a l a, FFP – léto: Zborcené harfy tón. *Zpravodaj ÚPF*, 1990, č. 9, s. 12–13.

2) Ladislav T u n y š, *35 ročníků Filmového festivalu pracujících*. Praha: Ústřední půjčovna filmů 1984, s. 5.

měnilo jejich dramaturgické a národní složení? Všechny tyto otázky budou směřovat k co nejúplnější a nejjasnější odpovědi na otázku kladenou již v názvu: Jaká byla funkce FFP v rámci kulturní politiky komunistického režimu?

Předem lze odhadovat, že FFP byl místem střetu mnoha zájmů, zejména ideologických a ekonomických. Tuto hypotézu je však třeba nejprve prověřit pomocí analýzy co nejširšího korpusu dostupných materiálů. Vycházím také z faktu, že mnohé další otázky se vynoří při náledných řešerších a zpracovávání získaných materiálů.

Je také třeba připomenout, že tématem filmových festivalů se akademická obec začala zabývat až v poměrně nedávné době. Z autorů, jejichž práce budou tvořit pozadí mé studie, jmenuji namátkou Juliana Stringera,³⁾ Thomase Elssaessera,⁴⁾ Dinu Iordanovou⁵⁾ a Marijke de Valck.⁶⁾

Stručná periodizace FFP

Základ prozatímní periodizace vychází z publikace Ladislava Tunyše *35 ročníků Filmového festivalu pracujících*. Další upřesňující a doplňující údaje čerpám z *Výročních zpráv o československém filmovnictví* Artuše Černíka,⁷⁾ z *Československého filmového hospodářství* Jiřího Havelky,⁸⁾ *Filmového přehledu* a dalších specializovaných periodik jako *Filmové zpravodajství*, *Kino*, *Záběr*, *Film a doba* a *Zpravodaj ÚPF/Lucernafilmu*.

První období FFP lze vymezit lety 1948 a 1958. Důvody zrodu FFP byly s postupem času popisovány rozdílně. V jednoduchosti lze říci, že vznikl jako pokračování Mezinárodního filmového festivalu v Mariánských Lázních (od r. 1950 v Karlových Varech, dále jen MFF) a jako snaha nového politického zřízení zprostředkovat filmy MFF širšímu publiku. I. Filmový festival pracujících s mezinárodní účastí (jak zněl jeho tehdejší plný oficiální název) pořádaný ve Zlíně přinesl vedle výběru z mariánskolázeňského repertoáru i doplňkový program složený z vystoupení divadel, hudebních těles a tanečních souborů. Pro velký úspěch byl následující rok FFP pořádán jednak v Gottwaldově,⁹⁾ jednak v dalších čtyřech městech. Třetí ročník byl organizován již v deseti a čtvrtý v osmnácti městech. Vyjma let 1953 a 1955, kdy se nekonal MFF, a tím pádem ani FFP, se počet organizujících měst každoročně zvyšoval. V roce 1956 získal karlovarský MFF od Mezinárodní federace asociací filmových producentů FIAPF (Fédération Internationale des Associations de Producteurs de Films) označení „A“. Již o tři roky později byl však založen MFF v Moskvě, který

3) Julian Stringer, *Global Cities and the International Film Festival Economy*. In: Mark Shiel a Tony Fitzmaurice (eds.), *Cinema and the City: Film and Urban Societies in a Global Context*. Oxford: Blackwell 2001, s. 134–144.

4) Thomas Elssaesser, *Film Festival Networks: The new Topographies of Cinema in Europe*. In: Thomas Elssaesser, *European Cinema Face to Face with Hollywood*. Amsterdam: Amsterdam University Press 2005, s. 82–108.

5) Dina Iordanova, *Showdown of the Festivals: Clashing Entrepreneurships and Post-Communist Management of Culture*. *Film International* 4, 2006, č. 5 (23), s. 25–38; Dina Iordanova (ed.), *Film International: Special Issue on Film Festivals*. *Film International* 6, 2008, č. 6 (34).

6) Marijke De Valck, *Film Festivals: From European Geopoliticism to Global Cinephilia*. Amsterdam: Amsterdam University Press 2007.

7) Artuš Černík, *Výroční zpráva o čs. filmovnictví (rok 1948) – Výroční zpráva o čs. filmovnictví (rok 1951)*. Praha: Československý státní film 1954.

8) Jiří Havelka, *Čs. filmové hospodářství. 1945–1950 až Československé filmové hospodářství. 1966–1970*. Praha: ČFÚ 1970 až 1976.

9) Město bylo přejmenováno ze Zlína na Gottwaldov 1. ledna 1949.

si nárokoval stejnou kategorii. V zájmu reciprocity bylo dohodnuto, že se oba festivaly budou obrok střídát, což fungovalo až do roku 1993.

Ve druhé etapě (1959–1960) se proto začal profil FFP měnit. Již v roce 1959 nebyl pořádán v návaznosti na MFF v Karlových Varech, ale „[...] měl poprvé soutěžní charakter s mezinárodní účastí [...]“.¹⁰⁾ To se odrazilo i v rozšířeném názvu: FFP s mezinárodní účastí. Jeho zaměření se posunulo blíže k lidové zábavě. Zahájení a ukončení byla plánována do míst jiných oslav (např. výročí založení měst), vzrostl počet zahraničních delegací a doprovodných akcí, některé ročníky se snažily dramaturgicky profilovat. FFP byl obohacen i o slosovatelné lístky o ceny a přiblížil se spíše k „filmové veselici“, jak jej kriticky označil časopis *Kino*.¹¹⁾ Patrně tento odklon od původně deklarovaných cílů vedl následující rok k jeho rozdělení.

Třetí fáze je ohraničena roky 1966 a 1972. FFP se rozčlenil na dvě části – letní a podzimní. Část konaná koncem června pokračovala v naznačené linii předešlých let. Filmová distribuce na toto období účelově zdržovala atraktivní snímky, aby tak co možná nejvíce zvýšila jejich návštěvnost. Na podzimní část roku (říjen až prosinec) byla přesunuta druhá, spíše komornější část festivalu, která se konala v uzavřených kinech. V roce 1972 však FFP prošel další dílčí změnou.

Na podzim roku 1972 již festival neproběhl, a to hlavně kvůli překrývání s jinými kulturními akcemi, zejména pak s Měsícem československo-sovětského přátelství. Podzimní část tak byla přesunuta na leden následujícího roku a vznikl zimní FFP, jenž se postupem času vrátil k dramaturgickým počátkům, a jeho náplň se snažila reflektovat program MFF z předešlého roku.

Poslední, časově nejdelší období (1973–1989), působí na první pohled jako homogenní pole, ale i v jeho rámci docházelo k dílčím změnám a bude je patrně nutno dále rozčlenit. Jako jistý zlom lze brát již od začátku 70. let probíhající jednání s východoněmeckou obdobou FFP – Sommerfilmtage – a následnou spoluprací (fungující zhruba do poloviny 80. let). Ačkoliv je časové vymezení práce jasné dané jejím názvem, neměl by ani poslední ročník FFP (1990) zůstat bez povšimnutí.

Další (dílčí) dělení si práce vyžádá jednak s ohledem na kulturně-politické transformace ve společnosti a pak i na základě dramaturgických změn a posunů v rámci festivalu. Výrazné proměny bude možno ilustrovat například na základě poměrů jednotlivých národních kinematografií, zejména pak na (ne)přítomnosti západní tvorby.

Časoprostorová mapa

Práce bude zahrnovat i „časoprostorový“ výzkum, vedený s cílem vytvořit podrobný festivalový přehled. Možná rizika jsou v této chvíli zřejmá – statistické údaje se v několika zdrojích liší. Přesto je již nyní možné na základě místních a časových údajů vytvořit primární přehled a dle něj dohledávat další informace.

Výzkum se zaměří také na konkrétní lokality, na zobrazení zvyšování jejich počtu, opakování na některých místech a bude se snažit vysledovat jejich logiku. Vycházím z rozložení festivalových měst do roku 1970, protože při jejich zakreslení do mapy Československa je zřejmá strategie situovat FFP do příhraničních oblastí. Příkladem jmenujme na severu Čech Ústí nad Labem, Děčín, Liberec, Jablonec nad Nisou a Špindlerův Mlýn, v západních Čechách pak Cheb, Klatovy,

10) Jiří H a v e l k a, *Československé filmové hospodářství 1956–1960*. Praha: ČFÚ 1973, s. 57.

11) František G o l d s c h n e i d e r, Forman vyhrál sele aneb filmové svátky po šestnácté. *Kino* 20, 1965, č. 14, s. 4–5.

Domažlice či Tachov, na severní Moravě a ve Slezsku Ostravu, Opavu a Karvinou, nebo Poprad na východním Slovensku. Zůstává otázkou, jakou logiku takového prostorové rozmístění sledovalo? Šlo jednoduše o rozmístění FFP do velkých průmyslových center? Nebo jejich umístění do měst nedaleko státních hranic mohlo sledovat i jiné cíle? Kopírovalo rozšiřování festivalu zhušťující se infrastrukturu letních kin? Nebo bude spíše patrný kulturně-politický či ideologický zájem prezentovat FFP opakovaně v určitých krajích a městech častěji než jinde?

První fáze rešerší a časoprostorového průzkumu FFP se tedy snaží co nejpřesněji a nejuceleněji odpovědět na otázky kde a kdy? Otázky co a proč by měla osvětlit část pracovně nazvaná Dramaturgická mapa.

Dramaturgická mapa

Práce prozkoumá i programovou nabídku FFP, tedy kolik snímků a z kterých zemí bylo během festivalu promítáno. Jak se akce primárně zaměřená na domácí, sovětskou a další lidově-demokratickou tvorbu postupem času měnila? Jak do této nabídky pronikaly západní filmy a které to byly? Je zřejmé, že naznačit tyto tendence bude možné zejména na úrovni nabídky, kdežto na bázi poptávky budou přesná data jen těžko doložitelná.

Jedna z otázek, kterou si můžeme klást, je proč právě tyto snímky? V první fázi (1948–1958) byly filmy vybírány z nabídky MFF. Jakým klíčem se řídila tato selekce, je na dalším výzkumu. Ve druhém období (1959–1965) se dramaturgická skladba FFP měnila zřejmě nejintenzivněji. V této době také patrně začala strategie „pozdrženého uvedení“, tedy kumulace atraktivních titulů na letní měsíce a zejména na FFP. Ten se změnil z přehlídky děl vybraných z MFF v prezentaci opožděných „předpremiér“ filmů již určených do celostátní distribuce. Lze předpokládat, že právě v tomto stadiu muselo také docházet k největšímu pnutí mezi různými požadavky, což mohlo vyvrcholit právě vyčleněním podzimního/zimního FFP. Jako celistvé pole bez výraznějších výkyvů může zatím vypadat poslední etapa (1973–1989), ale i v ní lze předpokládat posuny, ať už na bázi žánrového či národního složení nabízených titulů.

Festivalová „sít“

Kombinací obou výše uvedených „map“ by v ideálním případě měl vzniknout co možná nejúplnější přehled této filmové akce. Pro komplexnost výzkumu bude třeba zahrnout i kulturní, politické a společenské pozadí a další kulturní a masové akce.

Z výše nastíněných plánů je zřejmé, že jde o rozsáhlý projekt. Pokrývá dobu 42 let, během nichž bylo zorganizováno celkem 69 festivalových akcí (41 letních, 6 podzimních a 19 zimních). S rozšířením o podzimní FFP se počet pořadatelských míst dále rozrostl a podle předběžných propočtů tak byl organizován za celou dobu ve více než 170 městech po celém Československu.

Součástí výzkumu pak vedle analýzy uvedených problémů bude i zmapování letních kin a současných kulturních center, která by mohla nabídnout relevantní materiály z interních archivů. Podle dosavadních zkušeností je zřejmé, že drtivá většina oficiálně vydávaných materiálů pro FFP byla po roce 1989 hromadně likvidována, a je proto na místě se pokusit shromáždit alespoň to, co se zachovalo do dnešních dnů. Díky existujícím seznamům členů ústředních a místních štábů FFP je možné zvážit i výzkum metodou orální historie.

Závěr

Dosavadní bádání postupem času formuje otázky, které budou kladeny ve vztahu k dílčím, časově či prostorově omezeným segmentům zkoumaného předmětu. Zároveň však bude třeba zahrnout i výzkum kulturního pozadí a alespoň rámcové zhodnocení jiných filmových a dalších masových akcí u nás. Bude-li se nakonec výzkum zabývat celým obdobím, měl by přesáhnout i československé hranice a prozkoumat spolupráci s východoněmeckou akcí Sommerfilmtage.

Prvním úkolem tedy bude shrnout podstatnou část dostupných materiálů a vytvořit přesnou časoprostorově-dramaturgickou mapu festivalu. Na základě takto získaných a seřazených dat bude možné provést analýzu a odpovědět na dílčí otázky směřující k zpracování centrálního tématu, tedy funkce FFP v rámci kulturní politiky komunistického režimu.

L u d ě k H a v e l

(Vedoucí disertační práce: Mgr. Pavel Skopal, Ph.D.,

Ústav filmu a audiovizuální kultury FF MU, 1. rok řešení; ludek.h.havel@seznam.cz)